

Inclusieve voor- en vroegschoolse educatie

Nieuwe inzichten en tools
Samenvattend eindverslag

EUROPEAN AGENCY
for Special Needs and Inclusive Education

INCLUSIEVE VOOR- EN VROEGSCHOOLESE EDUCATIE

Nieuwe inzichten en tools
Samenvattend eindverslag

Het European Agency for Special Needs and Inclusive Education (het Agency) is een onafhankelijke en zelfbesturende organisatie. Het Agency wordt medegefinancierd door de ministeries van onderwijs in zijn lidstaten en door de Europese Commissie, en wordt ondersteund door het Europees Parlement.

De steun van de Europese Commissie voor de productie van deze publicatie betekent geen goedkeuring van de inhoud, die uitsluitend de meningen van de auteurs weergeeft, en de Commissie kan niet verantwoordelijk worden gehouden voor het gebruik dat gemaakt kan worden van de informatie die erin is vervat.

De standpunten die in dit document worden verwoord, komen niet noodzakelijkerwijs overeen met de officiële standpunten van het Agency, zijn lidstaten of de Commissie.

Redacteurs: Mary Kyriazopoulou, Paul Bartolo, Eva Björck-Åkesson, Climent Giné en Flora Bellour

Het gebruik van delen van dit document is toegestaan mits een duidelijke bronvermelding wordt opgenomen. Er moet als volgt naar dit document worden verwezen: European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2017. *Inclusieve voor- en vroegschoolse educatie: Nieuwe inzichten en tools –Samenvattend eindverslag.* (M. Kyriazopoulou, P. Bartolo, E. Björck-Åkesson, C. Giné en F. Bellour, red.). Odense, Denemarken

Met het oog op een grotere toegankelijkheid is dit rapport beschikbaar in 25 talen en in een toegankelijk elektronisch formaat op de website van het Agency: www.european-agency.org

Dit is een vertaling van een oorspronkelijke tekst in het Engels. Raadpleeg de oorspronkelijke Engelse tekst in geval van twijfel over de correctheid van de informatie in de vertaling.

ISBN: 978-87-7110-706-7 (Elektronisch)

© European Agency for Special Needs and Inclusive Education 2017

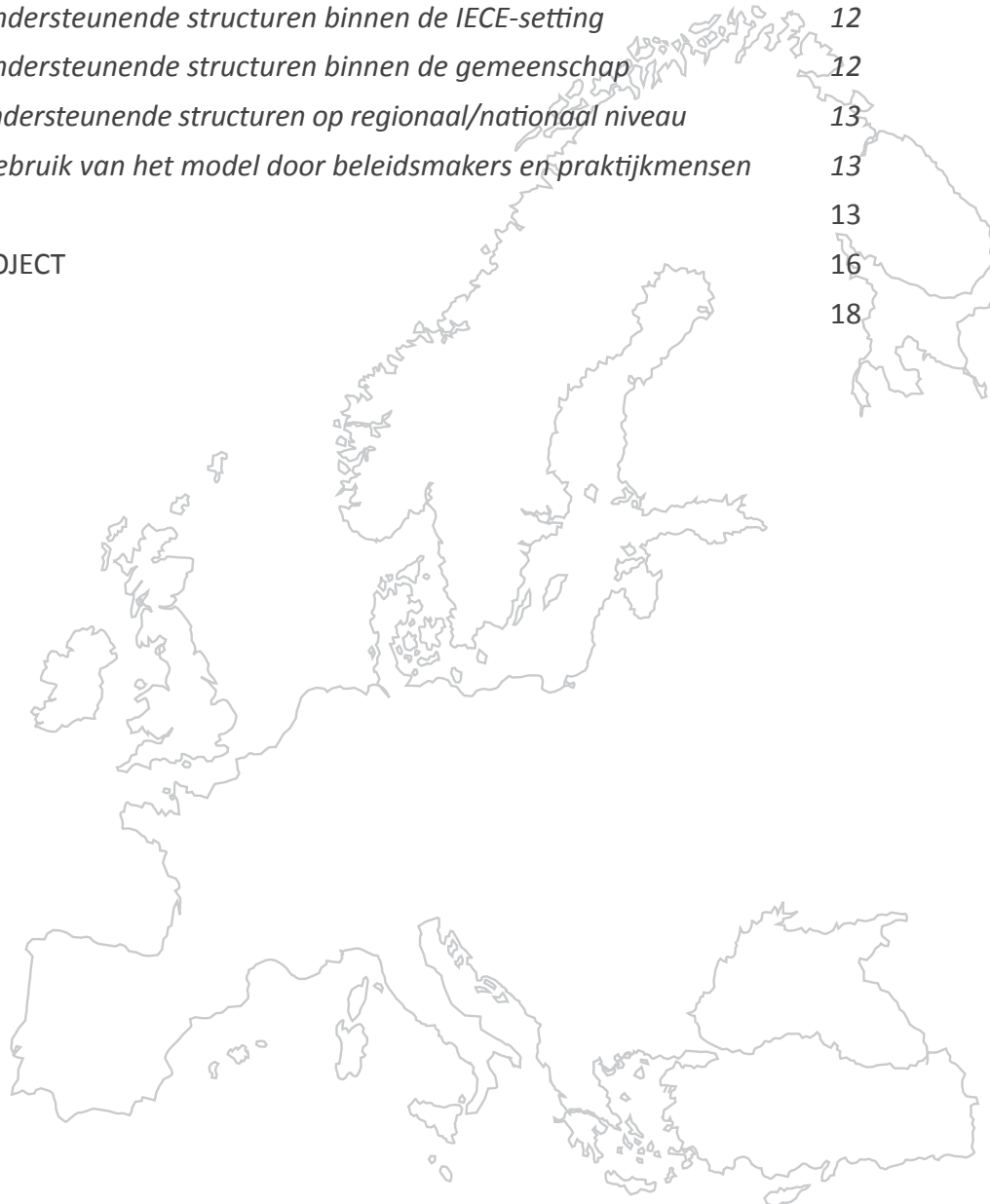
Secretariaat
Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C Denmark
Tel: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Kantoor Brussel
Rue Montoyer, 21
BE-1000 Brussels Belgium
Tel: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

INHOUD

INLEIDING	5
ACHTERGROND	6
PROJECTBEVINDINGEN EN BIJDAGEN AAN IECE	7
1. Alle kinderen in staat stellen om erbij te horen, betrokken te zijn en te leren	7
2. Ontwikkeling van een zelfreflectie-tool	8
3. Aanpassing van een ecosysteemmodel van IECE	9
<i>Dimensie 1: Uitkomsten</i>	12
<i>Dimensie 2: Processen</i>	12
<i>Dimensie 3: Ondersteunende structuren binnen de IECE-setting</i>	12
<i>Dimensie 4: Ondersteunende structuren binnen de gemeenschap</i>	12
<i>Dimensie 5: Ondersteunende structuren op regionaal/nationaal niveau</i>	13
<i>Gezamenlijk gebruik van het model door beleidsmakers en praktijkmensen</i>	13
AANBEVELINGEN	13
OUTPUT VAN HET PROJECT	16
LITERATUUR	18

VIOLETA

MARTA

ELZ
DAMV

MANUELA

SAMUEL E

IAN

SARA

LEONARDO

MARY
MAR

MARTA

AL

STEFAN

HUGO

LUCA

PIETRO

INLEIDING

Kwaliteit van voor- en vroegschool is een belangrijke zorg voor beleidsmakers en is recentelijk een prioriteit geworden voor vele internationale en Europese organisaties. Hiertoe behoren onder meer de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO), de Organisatie voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur van de Verenigde Naties (UNESCO), het Kinderfonds van de Verenigde Naties (UNICEF), de Europese Commissie, Eurydice en het European Agency for Special Needs and Inclusive Education (het Agency). De Raad van de Europese Unie (2017) heeft recentelijk het belang benadrukt van prioriteit geven aan voor- en vroegschool en zorg van hoge kwaliteit voor de aanpak van ongelijkheden in levenslang leren.

Gezien deze internationale belangen heeft het Agency een driejarig project (2015-2017) uitgevoerd met als titel 'Inclusieve voor- en vroegschoolse educatie'. Het doel van het project was om de belangrijkste eigenschappen van kwaliteitsvolle inclusieve voor- en vroegschoolse educatie (IECE)¹ voor alle kinderen² vanaf drie jaar tot en met de leeftijd waarop wordt aangevangen met het primair onderwijs te identificeren, te analyseren en vervolgens te bevorderen. Dit heeft de gelegenheid geboden om nader te onderzoeken op welke wijze, vanuit een inclusief oogpunt, IECE-bepalingen in Europa betrekking hebben op de kwaliteitsbeginselen die reeds door de Europese Commissie (2014) en de OESO (2015) zijn geïdentificeerd.

Het project werd gebaseerd op de relevante literatuur met betrekking tot onderzoek en beleid, op gegevens die in diverse landen verzameld zijn na het observeren van voorbeelden van IECE-settings³, op beschrijvingen van voorbeelden van praktijkmensen uit heel Europa en op vragenlijsten over nationale ontwikkelingen op het gebied van IECE in alle lidstaten van het Agency. 64 deskundigen uit IECE-landen uit heel Europa hebben bijgedragen aan het project. Zij hebben deelgenomen aan het verzamelen en analyseren van gegevens, aan observaties en besprekingen tijdens acht casestudiebezoeken aan verschillende landen en aan andere projectbijeenkomsten. Dit heeft geleid tot de eindinzichten van het project en de bijdragen aan IECE.

Dit verslag is een samenvatting van het samenvattend verslag (European Agency, 2017a) waarin de belangrijkste projectbevindingen zijn opgenomen. Het is gericht op de drie nieuwe bijdragen van het project aan beleidsvorming, onderzoek en praktijk op het gebied van IECE.

¹ In dit document wordt bij de projectbevindingen en aanbevelingen gebruikgemaakt van het begrip 'inclusieve voor- en vroegschoolse educatie' (IECE), terwijl bij de verwijzing naar relevante literatuur 'voor- en vroegschool' of 'voor- en vroegschool en zorg' wordt gebruikt.

² 'Alle kinderen' verwijst naar elk kind.

³ IECE-settings of voorschools verwijst naar de educatievoorzieningen voor kinderen vanaf drie jaar oud tot en met de leeftijd waarop wordt aangevangen met het primair onderwijs in de verschillende Europese landen.

Te weten:

- een onderbouwing voor en implicaties van het aannemen van een inclusieve visie en doelstellingen als de belangrijkste normen van IECE-beleid en -voorziening;
- de ontwikkeling en het gebruik van een zelfreflectie-tool voor het verbeteren van IECE-settings door praktijkmensen;
- aanpassing van een ecosysteemmodel van IECE op de niveaus van setting, gemeenschap en land.

Dit verslag wordt afgesloten met een reeks aanbevelingen die hoofdzakelijk gericht zijn tot beleidsmakers. Zij worden binnen het kader van het nieuwe ecosysteemmodel van IECE gepresenteerd.

ACHTERGROND

Kwaliteit in voor- en vroegschool (VVE) is een belangrijke zorg voor beleidsmakers. Een groeiend aantal Europese en internationale studies heeft aangetoond dat de positieve voordelen van VVE rechtstreeks betrekking hebben op en afhankelijk zijn van 'kwaliteit'. De Europese Commissie (2014) heeft vijf essentiële beleidsmaatregelen geïdentificeerd en onderzocht waardoor de kwaliteit van en toegang tot VVE is toegenomen. Te weten:

- Toegang tot kwaliteitsvolle VVE voor alle kinderen
- Kwaliteit van het personeel
- Kwaliteitsvol curriculum/inhoud
- Evaluatie en monitoring
- Governance en financiering.

Dit Agency-project heeft in de eerste plaats nieuwe inzichten over IECE ontwikkeld door de ervaring en expertise van zijn leden in Europa samen te brengen. Tegelijkertijd werd het projectproces verbeterd door middel van een nieuwe creatieve combinatie van drie theoretische kaders die voorheen alleen apart werden gebruikt voor de beschrijving van kwaliteitsvolle voorziening van VVE:

- **Kader voor inclusie:** Dit is een essentieel onderdeel van kwalitatieve voorziening voor het Agency en zijn lidstaten, die ernaar streven om:

... ervoor te zorgen dat alle leerlingen, ongeacht hun leeftijd, voorzien worden van betekenisvolle en kwaliteitsvolle onderwijskansen in hun lokale gemeenschap, samen met hun vrienden en leeftijdsgenoten (European Agency, 2015, p. 1).

- **Kader van structuur-proces-uitkomst:** **Structuur** is gericht op het wettelijke kader en de nationale, regionale en lokale voorwaarden die van invloed zijn op de kwaliteit van de ervaringen van kinderen in de VVE-setting. **Proces** staat voor de interacties tussen kinderen en de staf en peers en de fysieke omgeving van de VVE-setting. **Uitkomst** weerspiegelt de impact die de structuren en processen hebben op het welzijn, het engagement en het leren van de kinderen (Europese Commissie, 2014; OESO, 2015).

- **Ecologisch systeemmodel:** Dit model houdt rekening met de complexe en veranderende invloeden op kinderen die voortvloeien uit hun interacties en onderlinge relaties met alle omringende systemen op school/thuis, in de gemeenschap en het regio/land (micro-, meso-, exo- en macrosystemen genoemd) waarin zij functioneren en opgroeien (Bronfenbrenner en Morris, 2006).

Deze zijn elk apart toegepast om de VVE-kwaliteit in beleid, onderzoek en praktijk te verbeteren. In dit project werden zij echter verweven met het ecosysteemmodel dat één van de in het project geproduceerde nieuwe inzichten en tools vormt.

PROJECTBEVINDINGEN EN BIJDRAGEN AAN IECE

De analyse en bespreking van alle projectgegevens heeft geleid tot drie nieuwe bijdragen aan beleidsvorming, onderzoek en praktijk op het gebied van IECE.

1. Alle kinderen in staat stellen om erbij te horen, betrokken te zijn en te leren

Op grond van de analyse van de projectgegevens lijkt het, vanuit het oogpunt van inclusie, duidelijk dat de belangrijkste uitkomst van kwalitatieve voorziening is om alle kinderen in staat te stellen actief deel te nemen aan IECE. Op deze manier worden alle kinderen (met inbegrip van degenen die kwetsbaar zijn voor uitsluiting) op gelijke wijze gewaardeerd, ondersteund en in staat gesteld om progressie te maken met hun peers.

De eerste voor de hand liggende vereiste voor participatie is om aanwezig te zijn in de setting tijdens de dagelijkse sociale en leeractiviteiten. Dit wordt sterk beïnvloed door nationale en regionale wettelijke bepalingen betreffende toegankelijke IECE. Daaronder vallen het recht op en de beschikbaarheid van betaalbare IECE-plekken. Het project heeft vastgesteld dat algehele aanwezigheid alleen mogelijk is indien de lokale setting alle ouders in de gemeenschap proactief bereikt. Daarnaast zorgen de IECE-settings ervoor dat elk kind niet slechts aanwezig is, maar ook actief betrokken wordt bij de sociale en leeractiviteiten, indien nodig met relevante ondersteuning.

Uit het oogpunt van inclusie is elk kind uniek. Het is van belang aandacht te besteden aan de vooruitgang van elk kind, in plaats van slechts gericht te zijn op het voldoen aan nationale normen van bekwaamheid. Dit maakt het voor alle kinderen (onafhankelijk van hun prestaties) mogelijk om op gelijke wijze met hun groep van leeftijdsgenoten gewaardeerd te worden als actieve deelnemers en leerlingen en om de noodzakelijke ondersteuning te krijgen om vooruitgang te boeken. In de voorbeelden van IECE-settings is hier uitdrukkelijk naar gestreefd door in de eerste plaats elk kind te verwelkomen en te waarderen binnen een creatieve, ondersteunende leergemeenschap waar iedereen bij hoort en positieve relaties onderhoudt met zowel staf als peers. In deze verwelkomende sfeer worden kinderen vervolgens uitgenodigd en in staat gesteld om:

- gebruik te maken van hun sterke punten;
- keuzes te maken, in het bijzonder in hun spel;
- hun nieuwsgierigheid en zelfsturing uit te oefenen;
- doelen en belangen kenbaar te maken en overeenkomstig bij te dragen aan probleemoplossing;
- gemotiveerd te zijn voor en bezig te zijn met gewaardeerde activiteiten naast en in wisselwerking met hun groep van leeftijdsgenoten.

2. Ontwikkeling van een zelfreflectie-tool

De tweede bijdrage van het project is de ontwikkeling van een zelfreflectie-tool. Het projectteam heeft de uitgangspunten van bestaande instrumenten die gericht waren op de VVE-onderwijsomgeving (zie de verwijzingen in European Agency, 2017b) gecombineerd met het streven van het project om de hoofdkenmerken van kwaliteitsvolle IECE voor alle kinderen te beschrijven.

De zelfreflectie-tool is gericht op voorschools onderwijs als een plaats voor participatie en leren. De tool besteedt aandacht aan het proces en de structurele factoren binnen de setting die van invloed zijn op de ervaringen van kinderen. De tool is gericht op acht aspecten:

1. Algemene verwelkomende sfeer
2. Inclusieve sociale omgeving
3. Kindgerichte benadering
4. Kindvriendelijke fysieke omgeving
5. Materialen voor alle kinderen
6. Communicatiemogelijkheden voor iedereen
7. Inclusieve onderwijs- en leeromgeving
8. Gezinsvriendelijke omgeving.

Elk aspect komt aan bod in een aantal vragen. Deze hebben als doel de reflectie van praktijkmensen te bevorderen. Er is ruimte vrijgelaten om sterke en zwakke punten van de inclusiviteit van de dienstverlening te noteren, alsmede het vaststellen van verbeteringsdoelstellingen.

De zelfreflectie-tool kan worden gebruikt voor verschillende doeleinden. Deze omvatten:

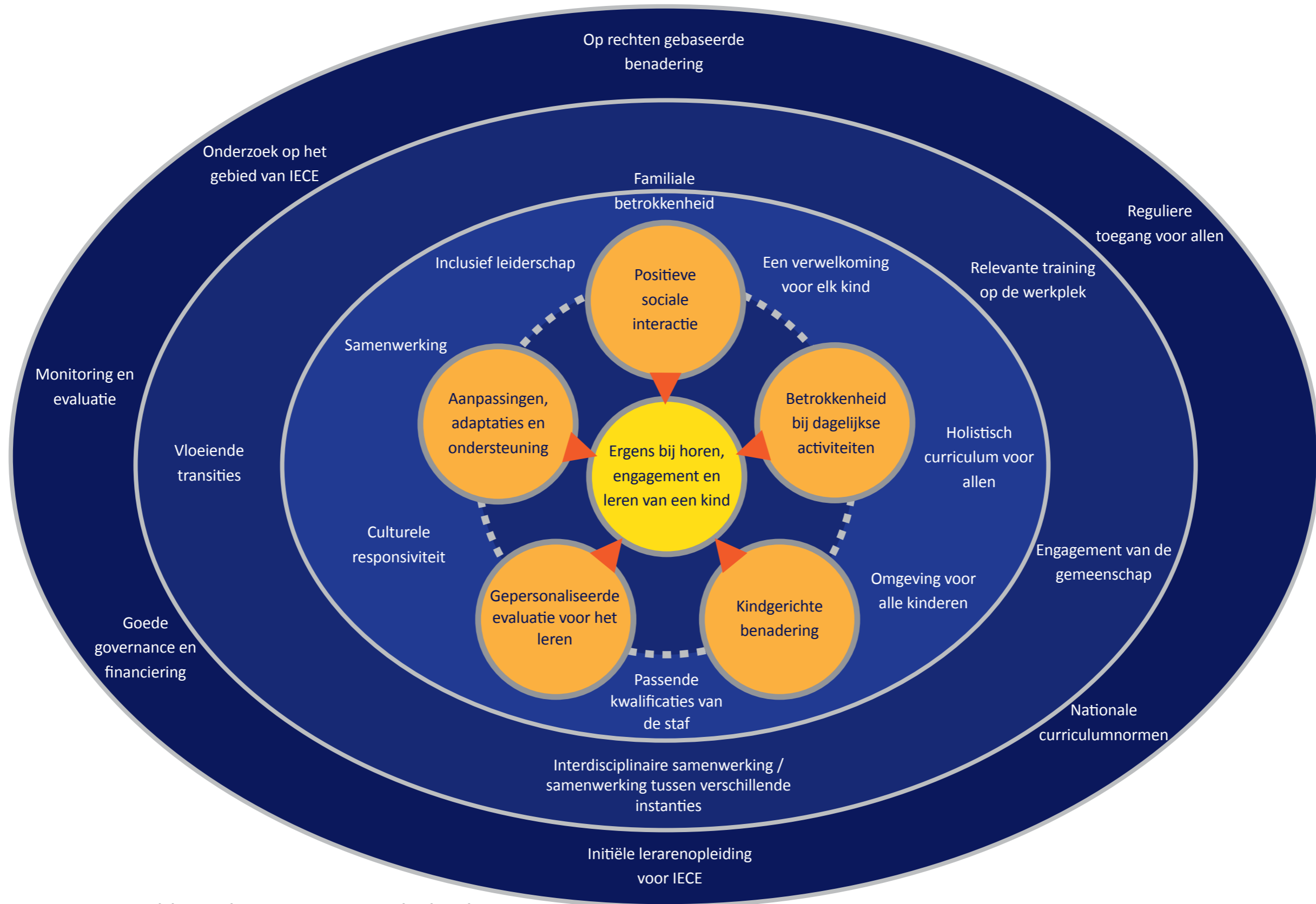
- het vormen van een beeld van de staat van inclusie in de setting;
- het vormen van een basis voor discussies van stakeholders over inclusie;
- het identificeren en beschrijven van probleemgebieden, het vaststellen van verbeteringsdoelstellingen en het plannen van interventies om inclusieve voorziening te waarborgen;
- het evalueren van de verschillende manieren van inclusief werken;
- het ontwikkelen van indicatoren inzake inclusie in nationale normen voor kwaliteitsvolle IECE.

De relevantie, geschiktheid en nuttigheid van de vragen werden beoordeeld tijdens de acht bezoeken aan voorbeelden van IECE-settings in verschillende landen. Ze werden ook beoordeeld door middel van focusgroepen en cognitieve gesprekken met praktijkmensen, ouders, leraren in opleiding en de academische staf van lerarenopleidingen in drie andere landen. De resultaten duiden erop dat dit een nuttige tool kan zijn voor praktijkmensen van voorschools onderwijs in heel Europa en daarbuiten om de inclusiviteit van hun IECE-settings te verbeteren.

3. Aanpassing van een ecosysteemmodel van IECE

De derde bijdrage van het project is de ontwikkeling van een ecosysteemmodel van IECE. Het kan dienen als een kader voor het plannen, verbeteren, monitoren en evalueren van de kwaliteit van IECE op lokaal, regionaal en nationaal niveau (Zie Afbeelding 1).

Het model verenigt alle belangrijkste aspecten van IECE die zijn voortgevloeid uit gegevens die zijn verkregen uit de verschillende voorbeelden van IECE-settings. Niet alle aspecten zijn echter op gelijke wijze benadrukt of aangetoond door elke setting. Om deze reden, en zoals gesuggereerd voor de zelfreflectie-tool, kan het model het beste als een kader worden gebruikt. Met behulp van dit kader kunnen beleidsmakers en praktijkmensen hun eigen prioritaire behoeften en doelstellingen afwegen binnen het volledige beeld van de relevante aspecten voor kwaliteitsvolle IECE in het model.

Afbeelding 1. Het ecosysteemmodel van inclusieve voor- en vroegschoolse educatie

Afbeelding 1 toont de uitkomsten, processen en structuren van kwaliteitsvolle IECE in een ecosysteemmodel, die in vijf dimensies worden verenigd:

Dimensie 1: Uitkomsten

In het model staan de drie belangrijkste **uitkomsten** van IECE centraal, te weten 'Ergens bij horen, engagement en leren van een kind'.

Dimensie 2: Processen

De uitkomsten worden direct omringd door de vijf belangrijkste **processen** waarbij het kind rechtstreeks betrokken is binnen de IECE-setting, van positieve sociale interactie tot aan actieve participatie in leer- en sociale activiteiten waarbij indien nodig ondersteuning mogelijk is.

Dimensie 3: Ondersteunende structuren binnen de IECE-setting

De belangrijkste processen worden, op hun beurt, ondersteund door **structuren binnen de fysieke, sociale, culturele en educatieve omgeving van de setting**. Hieronder vallen structuren die elk kind in staat stellen om gewaardeerd te worden, een toegankelijk en holistische leeromgeving en inclusief leiderschap en samenwerking.

Dimensie 4: Ondersteunende structuren binnen de gemeenschap

Daarnaast beïnvloeden verder weg staande **structurele factoren thuis en in de gemeenschap** rond de IECE-setting de inclusieve processen die het kind ervaart. Hieronder vallen samenwerking met families en ondersteunende diensten, alsmede procedures voor vloeiende transitie van en naar de IECE-setting.

Dimensie 5: Ondersteunende structuren op regionaal/nationaal niveau

Tot slot toont de buitenste laag van het model **structurele factoren die werkzaam zijn op regionaal/nationaal niveau** en die de processen binnen de setting beïnvloeden. Hiertoe behoren op rechten gebaseerd nationaal beleid, alsmede evaluatiesystemen, goede governance en relevant onderzoeksbeleid.

Gezamenlijk gebruik van het model door beleidsmakers en praktijkmensen

Het model kan de samenwerking tussen beleidsmakers en praktijkmensen verbeteren, wat bijdraagt aan de ontwikkeling en bevordering van kwaliteitsstructuren en processen op alle niveaus met als doel alle kinderen actief te laten participeren in IECE.

Het ecosysteemmodel verklaart de overlap tussen lokale en regionale/nationale verantwoordelijkheden. Regionale/nationale beleidsmakers zijn bijvoorbeeld hoofdzakelijk verantwoordelijk voor een op rechten gebaseerde benadering van wetgeving en financiering waardoor alle kinderen recht hebben op toegang tot regulier onderwijs (buitenste ring). Om alle kinderen echter daadwerkelijk in staat te stellen samen met hun peers mee te doen in de reguliere setting, moet de staf in de setting alle kinderen en hun families verwelkomen en de nodige inspanningen leveren om ervoor te zorgen dat alle kinderen uit de buurt actief en zinvol deel kunnen nemen in de setting (binnenste ring).

Zo moeten nationale beleidsmakers ook zorgen voor programma's voor initiële lerarenopleidingen voor IECE (buitenste ring). De lokale setting moet echter zorgen voor een staf die bestaat uit volledig opgeleide leraren (voor zover mogelijk) en de staf voortdurend de mogelijkheid bieden om zich bij te scholen en zo tegemoet te komen aan de verschillende behoeften van alle kinderen die toegang hebben tot de setting (binnenste ring).

AANBEVELINGEN

Het doel van dit project was om de belangrijkste eigenschappen van kwaliteitsvolle IECE voor alle kinderen vanaf drie jaar tot en met de leeftijd waarop wordt aangevangen met het primair onderwijs te identificeren, te analyseren en vervolgens te bevorderen. Het project bouwt voort op bestaande opvattingen over IECE en voegt nieuwe inzichten toe in zijn aanbevelingen.

De projectaanbevelingen zijn volgens het ecosysteemmodel georganiseerd. Deze zijn voornamelijk gericht tot beleidsmakers, wat betreft de wijze waarop zij praktijkmensen kunnen ondersteunen om kwaliteitsvolle IECE te waarborgen.

Om ervoor te zorgen dat actieve participatie en actief leren van kinderen in IECE een belangrijke doelstelling wordt van IECE-voorzieningen, moeten beleidsmakers:

1. Lokale aanbieders van IECE ondersteunen door proactief kinderen en families te bereiken en naar hen te luisteren.
2. Voorwaarden voor IECE-settings scheppen die niet alleen de aanwezigheid van kinderen garanderen, maar ook hun engagement wanneer zij er zijn.

Om ervoor te zorgen dat actieve participatie en actief leren van kinderen in IECE een belangrijke doelstelling en een proces van IECE-voorzieningen wordt, moeten beleidsmakers:

3. Ervoor zorgen dat een holistisch nationaal curriculum als primaire doelstelling en norm hanteert dat alle kinderen in staat zijn om erbij te horen, betrokken te zijn en te leren, zowel zelfstandig als met peers.
4. Ervoor zorgen dat evaluaties van kinderen ook rekening houden met het participatieniveau van een kind in leer- en sociale activiteiten en met sociale interactie met volwassenen en peers, en met de nodige ondersteuning om dit te laten plaatsvinden.

Om ervoor te zorgen dat IECE-settings beschikken over de capaciteit om alle kinderen te verwelkomen en erbij te betrekken, moeten beleidsmakers:

5. Ervoor zorgen dat leraren en ondersteunende staf door initiële en voortdurende scholing in staat worden gesteld om de competenties te ontwikkelen die nodig zijn om alle kinderen te verwelkomen en bezig te houden tijdens de dagelijkse IECE-activiteiten.
6. Ervoor zorgen dat praktijkmensen bereid zijn om de culturele achtergrond van kinderen en families te zien als een faciliterende factor voor hun actieve participatie in IECE.
7. De voorwaarden creëren voor leiders van IECE-settings om een inclusieve benadering aan te nemen, om de bevoegdheid te hebben om een verwelkomende, zorgzame ethos tot stand te brengen en om gezamenlijke verantwoordelijkheid mogelijk te maken ten behoeve van het engagement van elk kind.
8. Prioriteit verlenen aan de ontwikkeling en het gebruik van tools ter verbetering van de inclusiviteit van de fysieke en sociale IECE-omgeving, zoals wordt geïllustreerd in de zelfreflectie-tool.

Om ervoor te zorgen dat IECE-settings beschikken over de capaciteit om tegemoet te komen aan de bijkomende behoeften van alle kinderen, moeten beleidsmakers:

9. Ervoor zorgen dat de lokale gemeenschap de expertise en middelen verstrekt die het voor elk kind mogelijk maken om de leer- en sociale activiteiten bij te wonen, deel uit te maken van een groep van leeftijdsgenoten en er actief aan deel te nemen.
10. Samenwerking tussen alle sectoren en disciplines, alsmede met praktijkmensen, families en lokale gemeenschappen, stimuleren om de kwaliteit van het ergens bij horen, engagement en leren van alle kinderen te verbeteren.

Om het waarborgen van kwaliteitsvolle dienstverlening aan kinderen in IECE werkelijk centraal te stellen in de kwaliteitsbewaking, moeten beleidsmakers:

11. Ervoor zorgen dat statistische informatieverzameling gegevens bevat over het aantal kinderen dat het recht op kwaliteitsvolle IECE wordt ontzegd en over de soorten barrières die hun toegang tot IECE verhinderen.
12. Ervoor zorgen dat evaluaties van dienstverlening rekening houden met de mate waarin alle kinderen kans hebben op actieve participatie en zelfstandige, zelf geïnitieerde en sociale speel- en andere activiteiten.
13. Zorgen voor de ontwikkeling van kwaliteitsindicatoren *inzake* inclusie voor voor- en vroegschool door, naast andere middelen, gebruik te maken van het ecosysteemmodel en de zelfreflectie-tool van het IECE-project.

Om ervoor te zorgen dat beleidsvorming van invloed is op de kwaliteit van de IECE-praktijk, moeten beleidsmakers in verschillende sectoren en op verschillende lokale, regionale en nationale niveaus:

14. Met elkaar en met dienstverleners samenwerken om de kwaliteit en inclusiviteit van IECE-dienstverlening te garanderen door middel van een gedeeld begrip van inclusieve kwaliteitsaspecten, zoals wordt geïllustreerd in het ecosysteemmodel van IECE.

OUTPUT VAN HET PROJECT

Dit rapport is gericht op de nieuwe bijdragen van het project aan beleid, praktijk en onderzoek op het gebied van IECE. Dit waren de eindresultaten van een driejarig grensoverschrijdend Europees proces dat bestond uit de volgende activiteiten en output:

- Een review van literatuur en beleid dat het conceptueel kader vormt van het project en een review bevat van internationale en Europese onderzoeksliteratuur en

beleidsdocumenten op het gebied van IECE (European Agency, 2017c)

- De verzameling en kwalitatieve analyse van 32 voorbeelden van IECE-settings afkomstig van 28 lidstaten van het Agency (European Agency, 2016)
- Gedetailleerde individuele bezoeken aan voorbeelden van IECE-settings in acht verschillende landen
- Antwoorden op de vragenlijst van individuele landen met informatie over beleid en praktijk op het gebied van IECE voor alle kinderen op nationaal niveau in de lidstaten van het Agency
- Een zelfreflectie-tool voor het verbeteren van IECE-settings: de tool werd ontwikkeld door middel van participatie van stakeholders bij alle acht bezoeken aan voorbeelden van IECE-settings en aanvullende ecologische valideringsonderzoeken in drie andere landen. Het is beschikbaar in 25 talen. (European Agency, 2017b)
- Het samenvattend verslag, *Inclusive Early Childhood Education: New Insights and Tools – Contributions from a European Study [Inclusieve voor- en vroegschoolse educatie: Nieuwe inzichten en tools - Bijdragen van een Europese studie]* (European Agency, 2017a), waarvan dit verslag een samenvatting is.

Al deze output van het project is beschikbaar op de internetpagina van het IECE-project: www.european-agency.org/agency-projects/inclusive-early-childhood-education

LITERATUUR

Bronfenbrenner, U. en Morris, P. A., 2006. 'The Bioecological Model of Human Development' [Het bio-ecologische model van de menselijke ontwikkeling] in W. Damon en R. M. Lerner (red.), *Handbook of Child Psychology, Vol. 1: Theoretical models of human development* [Handboek van kinderpsychologie, deel 1: Theoretische modellen van de menselijke ontwikkeling] (6de druk). New York: Wiley

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2015. *Standpunt van het Agency over inclusieve onderwijssystemen*. Odense, Denemarken. www.european-agency.org/publications/brochures-and-flyers/agency-position-on-inclusive-education-systems-flyer (Geraadpleegd in november 2016)

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2016. *Inclusive Early Childhood Education: An analysis of 32 European examples* [Inclusieve voor- en vroegschoolse educatie: Een analyse van 32 Europese voorbeelden]. (P. Bartolo, E. Björck-Åkesson, C. Giné en M. Kyriazopoulou, red.). Odense, Denemarken. www.european-agency.org/publications/ereports/iece-analysis-of-32-european-examples (Geraadpleegd in juni 2017)

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2017a. *Inclusive Early Childhood Education: New Insights and Tools – Contributions from a European Study* [Inclusieve voor- en vroegschoolse educatie: Nieuwe inzichten en tools - Bijdragen van een Europese studie]. (M. Kyriazopoulou, P. Bartolo, E. Björck-Åkesson, C. Giné en F. Bellour, red.). Odense, Denemarken. www.european-agency.org/publications/ereports/iece-analysis-of-32-european-examples (Geraadpleegd in december 2017)

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2017b. *Zelfreflectie-tool voor een inclusieve voor- en vroegschoolse educatieomgeving*. (E. Björck-Åkesson, M. Kyriazopoulou, C. Giné en P. Bartolo, red.). Odense, Denemarken. www.european-agency.org/publications/ereports/inclusive-early-childhood-education-environment-self-reflection-tool (Geraadpleegd in augustus 2017)

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2017c. *Inclusive Early Childhood Education: Literature Review* [Inclusieve voor- en vroegschoolse educatie: Literatuuronderzoek]. (F. Bellour, P. Bartolo en M. Kyriazopoulou, red.). Odense, Denemarken. www.european-agency.org/publications/reviews/iece-literature-review (Geraadpleegd in december 2017)

Europese Commissie, 2014. *Proposal for key principles of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care* [Voorstel voor kernthema's van een kwaliteitskader voor voor- en vroegschool en zorg]. Verslag van de Werkgroep opvang en onderwijs voor jongere kinderen onder auspiciën van de Europese Commissie. ec.europa.eu/assets/eac/education/policy/strategic-framework/archive/documents/ecec-quality-framework_en.pdf (Geraadpleegd in april 2017)

Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, 2015. *Starting Strong IV: Monitoring Quality in Early Childhood Education and Care* [Sterk beginnen IV: Het monitoren van de kwaliteit van voor- en vroegschool en zorg]. Parijs: OECD Publishing. www.oecd.org/publications/starting-strong-iv-9789264233515-en.htm (Geraadpleegd in november 2016)

Raad van de Europese Unie, 2017. *Conclusies van de Raad en van de vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten, in het kader van de Raad bijeen, over inclusie in verscheidenheid met het oog op hoogwaardig onderwijs voor iedereen*. 2017/C 62/02 eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2017.062.01.0003.01.NLD (Geraadpleegd in juni 2017)

Secretariaat:

Østre Stationsvej 33
DK-5000
Odense C
Denmark
Tel: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Kantoor Brussel:

Rue Montoyer 21
BE-1000
Brussels
Belgium
Tel: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org